

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus animat Moysen, eique revelat nomen suum Jehova. Secundo, vers. 14, recensetur genealogia Ruben, Simeon, et Levi usque ad Moysen et Aaron.

1. Dixitque Dominus ad Moysen: Nunc videbis quæ facturus sim Pharaoni; per manum enim fortem dimittet eos, et in manu robusta ejectionem illos de terra sua. 2. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Ego Dominus 3. qui apparui Abraham, Isaac et Jacob, in Deo omnipotente; et nomen meum Adonai non indicavi eis. 4. Pependitque fœdus cum eis, ut darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt advenæ. 5. Ego audivi gemitum filiorum Israel, quo Ægyptii oppresserunt eos; et recordatus sum pacti mei. 6. Ideo dic filiis Israel: Ego Dominus, qui educam vos de ergastulo Ægyptiorum et eriam de servitute: ac redimam in brachio excelso, et iudiciis magnis. 7. Et assumam vos mihi in populum, et ero vester Deus; et sciatis quod ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Ægyptiorum, 8. et induxerim in terram super quam levavi manum meam ut darem eam Abraham, Isaac, et Jacob: daboque illam vobis possidendam, ego Dominus. 9. Narravit ergo Moyses omnia filiis Israel, qui non acquieverunt ei propter angustiam spiritus, et opus durissimum. 10. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: 11. Ingredere, et loquere ad Pharaonem regem Ægypti, ut dimittat filios Israel de terra sua. 12. Respondit Moyses coram Domino: Ecce filii Israel non audiunt me: et quomodo audiet Pharaon, præsertim cum incircumcisus sim labiis? 13. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, et dedit mandatum ad filios Israel, et ad Pharaonem regem Ægypti, ut educerent filios Israel de terra Ægypti. 14. Isti sunt principes domorum per familias suas. Filii Ruben primogeniti Israelis: Henoeh et Phallu, Hesron et Charmi: 15. hæc cognationes Ruben. Filii Simeon: Jamuel, et Jamin, et Ahod, et Jachin, et Soar, et Saul filius Chananitidis: hæc progenies Simeon. 16. Et hæc nomina filiorum Levi per cognationes suas: Gerson et Caath et Merari; anni autem vitæ Levi fuerunt centum triginta septem. 17. Filii Gerson: Lobni, et Semei per cognationes suas. 18. Filii Caath: Amram, et Isaar, et Hebron, et Oziel; anni quoque vitæ Caath, centum triginta tres. 19. Filii Merari: Moholi et Musi. Hæc cognationes Levi per familias suas. 20. Accepit autem Amram uxorem Jochebed patrelem suam, quæ peperit ei Aaron et Moysen. Fueruntque anni vitæ Amram, centum triginta septem. 21. Filii quoque Isaar: Core, et Nepheg, et Zechri. 22. Filii quoque Oziel: Misael, et Elisaphan, et Sethri. 23. Accepit autem Aaron uxorem Elisabeth, filiam Aminadab, sororem Nahason, quæ peperit ei Nadab, et Abiu, et Eleazar, et Ithamar. 24. Filii quoque Core: Aser, et Elcana, et Abiasaph. Hæc sunt cognationes Coritarum. 25. At vero Eleazar filius Aaron accepit uxorem de filiabus Phutiel: quæ peperit ei Phinees. Hi sunt principes familiarum leviticarum per cognationes suas. 26. Iste est Aaron et Moyses, quibus præcepit Dominus ut educeret filios Israel de terra Ægypti per turmas suas. 27. Hi sunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Ægypti, ut educant filios Israel de Ægypto: iste est Moyses et Aaron. 28. In die qua locutus est Dominus ad Moysen, in terra Ægypti. 29. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Ego Dominus; loquere ad Pharaonem regem Ægypti, omnia quæ ego loquor tibi. 30. Et ait Moyses coram Domino: En incircumcisus labiis sum, quomodo audiet me Pharaon?

Ver. 4. DIXITQUE DOMINUS AD MOYSEN, — orantem et invocantem Deum, ut patet cap. præced., vers. 22: dixit, inquam, vel per angelum visibili specie vel per apparentem, et sonora voce loquentem: familiariter enim agebat Deus cum Mose, ut patet Num. XII; vel per occultam et internam inspirationem, uti prophetis loqui et respondere solet. Idque verius videtur, tum quia nulla species, forma, aut symbolum Dei hic exprimitur, uti fit capite III, vers. 2, et cap. IV, vers. 24; tum quia non est credibile Deum hie toties, puta in singulis plagis, visibiliter apparuisse Mosi; tum quia Deus hic respondit Mosi, eo modo quod Moses dicitur adisse et consuluisse Dominum, cap. præced., vers. 22. Moses autem non adit Dominum visibiliter apparentem, sed vel in cubiculo et oratorio suo Deum spiritaliter adit et consuluit.

NUNC VIDEBIS. — q. d. Non morabor, en accingo me ad opus, ut liberem vos a Pharaone.

QUE FACTURUS SUM PHARAONI, — que mala, quas plagas ei illaturus; hinc ipse « in manu robusta, » id est, per manum robustam Dei coactus, « ejectionem, » non tantum dimittet, sed exire compellet Hebræos, idque festinato, ut a se manum Dei vindicem amoliat.

VER. 2 2 et 3. EGO DOMINUS QUI APPARUI ABRAHAM, ISAAC ET JACOB IN DEO OMNIPOTENTE. — Hebraice est **אני יהוה בעל שדדאי**, id est in Deo robusto et largo, sive liberali, jam « in Deo, » est instar Dei, vel tanquam Deus liberalis; *bet* enim Hebræi sæpe sumunt pro affini *capit.* quod est nota similitudinis.

Nota: Saddai significat Deum quasi mammeum, qui omnem sufficientiam et abundantiam quasi omnipotens tribuat, uti fuse dixi Gen. XVII 4. Quibus adde *Saddai*, secundo, posse derivari a **שדדאי** *scadai*, id est prædanti, ut Deus dicatur *Saddai*, id est prædans et vastans quodcumque ei libuerit, quo alludit Isaias, cap. XIII, vers. 6, cum ait: « Quasi vastitas ab omnipotente (hebraice quasi **שדדאי** *scod* a *Saddai*, id est, quasi vastitas a Deo vastante) veniet; » et Job cap. XXIII, vers. 18, cum ait in Hebræo, *Saddai conturbavit me*. Jam sensus hujus loci est, q. d. Ego Deus cum patribus vestris, puta Abraham, Isaac et Jacob, egi, et conversatus sum tanquam Deus *saddai*, id est, omnipotentem et munificum me eis exhibui, ostendi eis mihi abunde esse divitiarum ut illos ditarem; abstuli enim opes Chanaanais, Geraritis, Sodomitis, Labano, Esau et aliis, easque dedi Abraham, Isaac et Jacobo, uti patet ex Genes.

Notat S. Hieronymus, epist. 136 ad Marcellam, apud Hebræos decem esse nomina Dei. Primum est **אני** *ei*, id est fortis, ut vertit Aquila. Secundum est **אלוהי** *aloha*, quod Deum qua providentem, gubernantem, judicantem et vindicantem significat, ut dixi Gen. I, 1. Tertium est **אלהים** *Elohim*, quod est plurale nominis *Eloha*. Quartum est **צבאות** *Sabaoth*, id est exercituum vel copiarum, ut vertit Aquila: hoc non est nomen, sed cognomen Dei; unde semper cum alio Dei nomine con-

jungitur: dicitur enim **אלהים צבאות** *Adonai sabaoth*, id est, Dominus virtutum vel exercituum. Quintum est **עליון** *Eliou*, id est excelsus, Gen. XIV, 22. Triplicem porro celsitudinem ac sublimitatem veneramur in Deo: primam entis, quia Deus est primum et summum ens; secundam causalitatis, quia Deus est prima causa, a qua omnes ceteræ cause dependent; tertiam perfectionis, quia Deus est summa et infinita perfectio. Sextum nomen est **יהוה** *eh ezer eie*, id est sum qui sum, vel qui est. Unde *Exodi* III, dicitur: « Qui est, misit me. » Septimum est, **אדוני** *Adonai*, id est Dominus. Octavum est **יהוה** *ja*, quod est abbreviatum *Jehova*, sonatque in *Halleluia*. *Halleluia* enim est compositum ex *hallegu*, id est laudate, et *ia*, id est Deum. Nonum est **שדי** *Saddai*, id est munificus, liberalis, omnipotens. Decimum est tetragrammaton et ineffabile, quod vulgo *Jehova* pronuntiant.

Mystice, Deus *Saddai* apparet Sanctis, quos facit sua sorte, etiam misera esse contentos, quosque sua gratia et donis spiritualibus cumulat, ac præsertim quos facit esse liberales in alios. S. Agidius, socius S. Francisci, rogatus quis esset beatus, respondit: « Qui amat et non desiderat amari: qui servit, et serviri sibi non cupit: qui se bene erga alios gerit, non tamen eo fine, ut se erga illum vicissim bene gerant. » Hic enim imitatur Deum *Saddai*, de quo ait Psaltes, *Psal.* XV, 2: « Dixi Domino: Deus meus est tu, quoniam honorum meorum non egess. » Deus enim omnibus se suaque communicat, et a nemine quidquam recipit, vel exspectat.

ET NOMEN NEUM ADONAI NON INDICAVI EIS. — In Hebræo non est *Adonai*, sed nomen tetragrammaton **יהוה**, constans quatuor litteris, scilicet, *iod, he, vau et he*. Quod quia est ineffabile, hinc Interpretes more veterum pro eo substituit nomen *Adonai*; nam aliqui Deus in Genes patriarchis revelavit nomen *Adonai*, et se vocat *Adonai*. Obiter hic nota, *Adonai* esse trisyllabum, non quadrisyllabum; ultima enim est diphthongus *ai*, ac proinde hoc nomen sic pronuntiandum est *A, do, nai*, non autem *A, do, na, i*.

Quæritur hic primo (1), cur nomen tetragrammaton a veteribus et S. Hieronymo vocetur *ἀνεκ γέγρατον*, id est ineffabile, a Theodoro *ἀγράφον*, id est indicibile, et a Damasceno *ἀγράφον*, id est inelo-

(1) De tetragrammato Dei nomine **יהוה**, ejusque vocalibus et pronunciatione, vid. Relandi *Deas Exerctationum philologicarum de vera pronunciatione nominis Jehovah*, etc. Traj. ad Rhen. 1707; Steph. Societi. *Recueil de dissertations critiques sur des endroits difficiles de l'Écriture Sainte*, Paris, 1745, pag. 232 (cujus non contentenda sententia, **יהוה** esse futurum nominis veteris verbi **יהוה**, non diversi ab **יהוה** simile formæ **יהוה** erit, ab eodem illo verbo, *Eccle.* VI, 3; sed ultima vero syllaba adscivisse *emetz*, ut nominis terminationem); Drach, *De l'Harmonie entre l'Eglise et la Synagogue*, tom. I, pag. 298 seqq.

Colletta-
do tri-
plex in
Deo, pri-
ma entis,
secunda
causalita-
tis, ter-
tia per-
fectionis.

Questio
I. Cur
nomen
יהוה
gramma-

ton vocatur ineffabile?

quiblibet. Putant aliter, hoc nomen vere fuisse ineffabile, eo quod solis enatur consonantibus constet, careatque vocalibus, sine quibus litteras consonantes pronuntiare et effari non possumus. Verum hoc est improbabile; nam Deus hic nomen hoc eum pronuntiavit, cum illud revelavit, et effatus est coram Mose. Rursum Moses illud ipsum effatus est coram Israelitis, et coram Pharaone, ipseque Pharaon sapius hoc nomen a Mose prolatum, respondendo repetit. Denique frustra hoc nomen quatuor litteris distingueretur, nisi illa sua tacita haberent puncta, sive vocales, ut his legi, effari, pronuntiare posset, perinde ut fit in aliis nominibus Dei, hominum et angelorum.

Dico ergo hoc nomen dici ineffabile, eo quod ab Hebraeis haberetur sacratissimum et summe venerabile, tanquam nomen Dei primum, proprium et essenziale, quod esset fundamentum ad radic aliorum omnium nominum Dei, eo quod hoc nomen significet ipsam immensam essentiam et maiestatem Dei incomprehensibilem et ineffabilem, a qua cetera omnia promanant. Qua de causa et Plato, teste Eusebio, lib. XI *De Praeparat.* cap. VIII, dixit nomen Dei non esse effabile. Deus enim, ait Plato, est ἀσώματος, καὶ ἀβίβρατος, καὶ ἀσώματος; id est incorporeus, indicibilis et inenominabilis. Rursum Plato in *Parmenide*: «Deo, ait, nullum inditum est nomen, Deus non potest definiti, non scientia capi, non in sensus nostros incurere, nulla de eo haberi opinio; quocirca neque nominari, neque dici, neque cognitione comprehendi, neque cognosci, neque ab ullo ente sentiri potest.» Et S. Dionysius: «Deus, ait, est omni sermone ineffabile, super omne verbum, bonum.»

Hinc tot fuerunt Philosophorum de Deo sententiae et errores. Anaximander stellas et astra deos esse putavit. Anaximenes Deum putavit esse infinitum aërem. Democritus: Deus, ait, est mens ignea et mundi anima. Prodicus quatuor elementa deos statuit. Diogenes Apolloniates: Deus, ait, est aer compos divinae rationis. Chrysippus censuit Deum esse fatum sive necessitatem divinam. Parmenides putavit Deum esse coronam, sive orbem qui cingit caelum. Xenophanes: Omne, inquit, infinitum mente praeditum, Deus est. Straton naturam dixit esse Deum. Epicurus ex atomis deos suos constituit, eosque corporeos et humane figure. Heraclides terram et caelum deos esse dixit. M. Varro mundum censuit esse Deum. Plinius vel solem, vel nullum putavit esse Deum. Heraclitus deos ex igne esse credidit: unde Anaxagoram, quod solem dicitur esse lapideum ignitum, morte mulctarunt Athenienses. Cleanthes aethera posuit esse summum Deum. Denique haec de causa, inquit Pierius, *hierogl.* 17, ciconia Dei est hieroglyphicum; ciconia enim lingua carens significat Deum omnia tacito perficere silentio, nec debere nos super eo loqui, quem nulla humani ingenii vis sat queat admirari. Eadem est

Nomen tetragrammaticum factum indeffabile non respicit sed maiestatem et reverentiam.

Philosophorum varia de Deo sententia.

ratio, cur Deus per crocodillum fuerit adumbratus, inquit idem *hierogl.* 29. Vere ergo meritoque Chrysostomus, hom. 28 in *Matthaeum*: «Sicut, inquit, qui innavigabilem Oceanum navigare usurpat, dum non potest eum transire, necesse est per eandem viam redeat, ubi ingressus est: sic antiqui Philosophi de Dei natura querere contententes, victi sunt ingenio, defecerunt sermone, in ultimo nihil se amplius invenire potuisse confessi sunt, nisi quod Deus sit incognoscibilis.»

Hinc ergo factum est ut Hebraei religionis et reverentiae causa nomen Dei effari et pronuntiare non auderent; excoere sacerdotes sive pontifices, qui in sacris, puta in sacrificiis, et in solemnibus benedictione populi, et maxime in ingressu in Sancta sanctorum, illud pronuntiabant, ait Philo, lib. *De Vita Mosis*. Unde et Josephus ait sibi hoc nomen eloqui, nec jus, nec fas esse. Cum ergo in Scriptura legitibus hoc nomen occurreret, Hebraei pro illo legebant *Adonai*, vel, si cum *Adonai* concurreret, pro eo legebant *Elohim*. Hinc factum est ut Massoretae, qui Billhis Hebraicis puncta, sive vocales subiecerunt, nomini tetragrammatico יהוה subiecerunt puncta aliena nominis Adonai (uti quatuor rationibus demonstrat Bellarminus in exercitacione grammatica, *Psalms*, xxxii, ad vers. 1), scilicet *aeoa* (quod in nomine *Adonai* est compositum cum *patach*, ob gutturalem aleph), *cholam* et *camets*, ut indicarent eorum reverentiam non tetragrammaton, sed *Adonai* legendum et pronuntiandum esse, quem morem suorum temporum secuti sunt, non tantum Septuaginta vertentes *kyper*, et noster Interpres, aequae ac Origenes in suis tetraplis et hexaplis, pro tetragrammato substituens hic nomen *Adonai*; sed et Christus et Apostoli, qui quoties citant Scripturam Hebraeam, in qua habetur nomen tetragrammaton, pro eo nomen «Dominus» substituant. Unde factum est ut Iudei ignorent quomodo illud nomen pronuntiandum sit, sive quomodo illud pronuntiarint Deus, Moses et sacerdotes, traduntque ultimum sacerdotem, qui hoc nomen Dei pronuntiavit, fuisse Simeonem iustum, qui Christum in templo in ulnas accepit, postea a nemine hoc nomen pronuntiatum esse, seque ignorare quomodo pronuntiari debeat; sed cum venerit Messias, ab eo edocendus esse veram illius pronuntiationem. Ita ipsi. Ob hanc ejus nominis reverentiam et religionem summum pontifex illud in tiara sua, in lamina aurea insculptum gestabat, quod Alexander Magnus occurrens Jaddo pontifici, procumbens humi reverenter adoravit, teste Josepho. Hinc etiam Lucretius agens de Deo Hebraeorum, ait: «Incerti Judea Dei,» quod scilicet Deum incognitum coleret, cuius nomen nesciret.

Vide hic quanta Hebraeis olim fuerit reverentia nominis divini, quod multi Christiani per juramenta temeraria passim nominando profanant; quin et moderni Iudaei nunquam audent expresse

Pro tetragrammatico legunt Adonai vel Elohim. Puncta nominis tetragrammatici sunt puncta nominis Adonai.

Nomen tetragrammaticum gestabat pontifex in tiara.

Formulae iudaicae Judaeorum nomen dero-

Questio II. Quomodo pronuntiationem tetragrammaticam?

Quarta.

Quinta.

Sexta.

Jehova alius est a Jove.

Septima et vera pronuntiationem esse Jehove.

jurare per nomen tetragrammaton, sed hac formula per illud jurant, idque raro et non nisi adacti: *Juro per jod, he, vau, et jod* (quae sunt 4 litterae nominis tetragrammatici), quod juramentum apud eos summum et sacratissimum habetur: sic Gentilibus non licebat nomen falsi sui Dei, Demogorgonis, nominare; quod si quis fecisset, numen, vel potius daemon, se offensum, per terrae tremorem ostendebat, uti testatur Lucanus, lib. VI, et Bocacius, lib. I *De Genealogia Deorum*, cap. II.

Quaeritur secundo, quomodo hoc nomen pronuntiare debeat, sive quae illi vocales substituentur sint?

Graeci quidam, inquit S. Hieronymus *ad Marcellam*, in Graecis libris hoc nomen Hebraeorum litterae similes sunt, *pipi* legerunt. Secundo, S. Justinus, *Contra Triphonem*, fol. 38, pro nomine tetragrammatico nomen Jesus legit et intelligit. Tertio, Isidorus hoc nomen pronuntiat *Jothod*. Ait enim hoc nomen confici ex duplici littera *jod*. Verum hi omnes a litteris Hebraicis nominis tetragrammatici vel abeunt, vel aberrant. Quarto, Ireneus illud effert *Jotha*, quod, inquit ipse, significat praefinitam mensuram; vel, si per omicron scribatur, eum qui dat fugam malorum. Sic et gentiles hoc nomen pronuntiasse videntur. Unde Diodorus Siculus, lib. III, ait Mosen legem accepisse a Deo *Jao*; et Apollo Clarius rogatus quis esset Deus *Jao*? respondit:

Summum concilium divinum tu dicto *Jao*.

Testis est Macrobius, lib. I *Saturnalium*, cap. XVIII. Quinto, Theodoretus hic, *Quaest.* XV: Nomen tetragrammaton, inquit, a Samaritis vocatur *Jave*, ab Hebraeis *Ja*. Sexto, recentiores aliqui a centum annis, hoc nomen juxta puncta ei a Massoretis subjecta, pronuntiant *Jehova*. Verum haec puncta, ut superius dixi, non sunt puncta nominis tetragrammatici, sed nominis Adonai: unde et ipsi Massoretae, omnesque Hebraei pro nomine tetragrammatico legunt *Adonai*. Errant ergo qui a *Jehova* sive *Jova* (per *erasin*) Jovem summum Gentilium Deum deducunt: hic enim Latinum habet nomen non Hebraeorum, et a juvenando dicitur. Erravit et Varro, qui teste S. Augustino, lib. I *De Consensu Evangelii*, cap. XXII, putavit audeos coluisse Jovem Deum Romanorum; putavit autem id Varro, non quod ab Hebraeis audisset Deum appellari *Jehova*, vel *Jovem*; sed quia censuit a Iudeis collatum summum Deum, quem ipse non alium esse putabat, quam Jovem.

Dico ergo, verisimillimum est hoc nomen pronuntiandum esse *ive* vel *teheve*, id est *est vel erit*. Probat, quia hoc nomen est idem eum eo quod Deus sibi imposuit, cap. III, vers. 14, dicens: «Sic dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos;» atqui, «qui est» hebraice dicitur *tie* sive *teeve*, vel *teheve*; ergo illud idem est nomen tetragrammaton;

non enim est credibile, Deum sibi duo hic dedisse nomina, sed unum tantum, ac proinde illud, «qui est», sibi inditum cap. III, hic repetere, ut Mosen animet, utque eum doceat illud praefere legalioni suae ad Pharaonem, et ad Hebraeos. Ita censent Bellarminus supra, Genebrardus Praefatione in *psalmos*, et Pererius hic, idque magis patet ex questionibus sequenti. Noster tamen Aleazar in *Apocal.* cap. I, vers. 4, multis contendit *Jehova* esse conflatum ex quatuor litteris, quarum singulae integram dictionem significant. *Jehova* ergo idem est, ait, quod יהוה יהוה יהוה *ihie, hoie, vohaja*, id est, «qui erit, qui est, qui fuit.» Unde *Jehova* idem est eum eo quod dicit Joannes, *Apoc.* I, 4: «Qui est, et qui erat, et qui venturus est,» ideoque vocatur hoc nomen tetragrammaton et ineffabile: quia singulae ejus litterae non possunt effari integram dictionem, quam representant. Verum hoc elymon non literale est, ut ipse contendit, sed symbolicum, aut potius cabalisticum, de quo plura *Apoc.* I, 4.

A nomine *Jehova* deductum esse nomen *Jesus*, censent Marinus in *Dictionary*, Masius in epistola *ad Ariam Montanum*, ipsius Arie *Psalms* prefixa, et Marianus Victorius in scholis ad S. Hieronymum, *epist.* 136. Verum ab hac conjectura abhorret S. Augustinus, lib. VI *De Civit.* cap. VI, et lib. VII, cap. V, et Galatinus lib. II, cap. X.

Notandum tamen, nomen *Jehova* non tam esse verbum, quam nomen a verbo deductum: est enim *Jehova* nomen proprium Dei; sicut ergo passim in aliis nominibus a verbo, puta a *tertia* futuri, formatum nomen significans qualis sit, sive qualis sit futurus ille, cui hoc nomen inditur, ut Jacob significat supplantatorem, eumque qui supplantabit Esau; Israel significat dominantem, eumque qui dominabitur Deo, Isaac significat ridentem, eumque qui ridere faciet parentes: ita et *Jehova* est nomen, habens eandem terminationem cum futuro cal, verbi יהוה *hala*, significatque *ens*, eumque qui est et erit. Est enim littera *jod*, prima in nomine *Jehova*, hebraemica, sive formativa nominis, uti est in nominibus jam dictis aliisque pluribus: licet enim idem *jod* sit littera *etan*, sive characteristica verbi in futuro, tamen in nominibus est hebraemica, id est formativa nominis, adeoque futurum verbi transfert in nomen.

Idipsum confirmatur ex eo quod nomen vel verbum *Jehova*, praecise non cap. III, vers. 14, sed hoc capite reperitur in Hebraeo. Nam cap. III, vers. 14, ubi nos habemus, qui est misit me, hebraice non est *Jehova*, sed יהוה *tie*, id est *sum, q. d.* Cujus nomen est «Sum qui sum,» hic misit me. Hinc rursum sequitur potius dicendum esse *Jehova*, quam *Jehove*: sic enim nomen distingui solet a futuro verbi punctum *camets*, ut patet in nomine *Israel*, quod distinguitur a futuro ישרה *isire*, id est dominabitur, per *camets*: nomina enim non in *segol*, sed in *camets* terminari solent.

Potius dixerim Jove quam Jehove, cur?

Quæritur tertio, quid significet nomen tetragrammaton?

Oleaster illud deditur a radice הוהו hawa, id est contere, unde הוהו hawa est contritio, quasi Jehova, idem sit quod contritor, scilicet Pharaonis et Ægyptiorum. Hæc allusio nominis est, sed non origo: ad hoc enim etymon alludit Moses cap. xv, vers. 3, cum ait: « Dominus (hebraice est nomen tetragrammaton Jehova) quasi vir pug-nator; omnipotens nomen ejus. »

Alii vero passim recte et genuine hoc no-men deducunt a radice הוהו hawa, id est est, vel fuit, ut Jehova sit idem quod qui est, sed vario sensu. Primo, R. Salomon, Lipomanus et Vata-blus sic exponunt, qui est, scilicet constans, ser-vans fidei verax in promissis, q. d. Ego jam sum Jehova, id est, jam faciam esse quod promisi, ut nimirum vos educam ex Ægypto in Chanaan, unde sequitur: a Pèpigrive fedus cum eis, ut darem eis terram Chanaan. » Secundo, Rupertus et Burgensis sic explicant, qui est, scilicet terri-bilis, gloriosus et miracula patrans. Tertio, Hieronymus Prado in Ezech. cap. 1, pag. 47, censet nomen Jehova, id est qui est, non significare es-sentiam Dei: hanc enim cognovit Abraham alii-que Patriarchæ; sed operationem Dei ad extra, scilicet liberationem Hebræorum ex Ægypto, q. d. Ego sum qui sum, id est, qui futurus sum, scilicet redemptor Israelis, ego sum quem jam experie-mini vestræ libertatis vindicem; hoc enim est quod sequitur vers. 6: « Ego Dominus qui edu-cam vos de ergastulo Ægyptiorum. » Similia sunt Isaia LI, 3, et Psal. LXVII, 5.

Verum dico hoc nomen tetragrammaton Jehova significare essentiam Dei, ipsamque essentia di-vinae abyssum, et pelagus immensum; hoc enim significat nomen, qui est, ut dixi cap. III, quod idem est cum nomine tetragrammato. Jehova ergo, ait Masius, idem est quod, qui ab æterno existit, ipseque sibi essentia est, et a quo pendet rerum om-nium essentia. Sic Aristoteles lib. I De Cælo, Deum vocat αἰῶνα quasi αἰὲν ὄντα, id est semper entem et existentem; quia Deus est pelagus essentia, et principium omnis essentia, quod omnibus dat esse. El Trismegistus: « Deus, inquit, unus no-mine non eget, est enim ἑὸν ἀνάγκη, » id est, ens sine nomine.

Notat Vilalpando in cap. XXVIII Ezech., nomen Jehova vel Jehova significare essentiam Dei in se, sive ad intra, sicut Adonai significat eandem ratione operum ad extra: hæc de causa utrumque hoc nomen conjungere solent Prophete, dicen-tes: « Hæc dicit Dominus Deus; » hebraice Adonai Jehova. Jehova, id est Deus, scilicet Dei in se majestas; Adonai, id est Dominus ac sustentator omnium quo creavit.

Rogabis an nomen tetragrammaton significet essentiam Dei, sicut est in se? Scotus et Gabriel in I Sent. dist. 22, censent quod homines, præ-sertim docti et acuti, possint cognoscere Deum

in se sicuti est, ac consequenter possint eidem imponere nomen significans eum sicuti est, ac tale esse nomen tetragrammaton, quod proinde proprium, essenziale et adæquatum sit Deo. Verum melius D. Thomas, I part., Quæst. XIII, cen-set homini in hac vita impossibile, Deum in se cognoscere et nominare. Ratio est: Primo, quia in hac vita nemo potest Deum cognoscere intuiti-ve; ergo nemo potest eum cognoscere in se si-cuti est, plene et perfecte. Secundo, etiamsi quis cognosceret Deum in se sicuti est; hoc ipsum ta-men tantum cognosceret in ipso Deo, videndo et intiendo eum: nomen autem quod eidem inde-ret esset extra Deum Deique essentiam: qui nullo creato signo cerni, nominari, significari et cog-nosci potest sicuti est in se. Verum tamen est, quod inter omnia nomina Dei que habemus, nullum tam proprium, tamque substantiale ei sit quam Ens, sive Jehova, id est, qui est, ut docet Damasoenus, lib. I De Fide, cap. XII, et D. Thomas I part., Quæst. XIII, ac S. Dionysius lib. De Divin. nom. cap. I.

Quæritur quarto, quis sit sensus hujus loci: « Ego Dominus qui apparui Abraham, Isaac et Jacob in Deo omnipotente, et nomen meum Ado-nai non indicavi eis? »

Primo, Beda legit interrogative, non indicavi eis? q. d. Omnino indicavi eis hoc meum nomen; sed hoc dissentit a communi lectione omnium codicum Hebræorum, Græcorum et Latinorum, qui carent nota interrogationis, et assertive hæc legunt, quod scilicet asserat Deus, se non indice-casse eis hoc suum nomen.

Secundo, alii sic explicant, « non indicavi eis nomen meum Adonai, » id est Dominus, q. d. Non ostendi eis plenum et altissimum meum in res omnes dominium, quo possum res omnes ad libitum vertere et convertere per miracula et prodigia, in res alias quascumque volnero; hoc autem jam per te, o Moses, ostendam in plagis quas inferam Ægypto. Verum hi errant: Primo, in nomine Adonai, id est Dominus; hebraice enim non est Adonai, sed nomen tetragrammaton Jehova. Secundo, quia hoc suum dominium Deus ante Mo-sen, patribus satis ostendit in dilu-vio, in eversione Sodomæ, in dispersione Babel.

Tertio, R. Salomon, Vatablus et Lipomanus hunc dant sensum: Patribus non indicavi nomen meum tetragrammaton, Jehova, id est, Sum qui sum, puta sum constans et verax in promissis: quia patribus non exhibui mea promissa, de Chanaan ea tradenda; sed ea jam tibi, o Moses, tuisque prestabo: unde tibi ostendam reipsa me esse Jehova, id est, me esse fidelem in promissis. Verum nomen tetragrammaton non significat fidelitatem, sed ipsum « esse » Dei.

Quarto, Rupertus et Burgensis sic explicant: Quarto, « Non indicavi patribus nomen Adonai, » quante scilicet illud sit potentia et virtutis, quam terri-bile, quam gloriosum, quam miraculosum, et

plagaram sit operativum, uti jam indicabo et os-tendam per te, o Moses, multiplicando prodigia et plagas.

Quinto, Oleaster: Nomen tetragrammaton, in-quit, Jehova, idem est quod contritor, q. d. Patri-bus non ostendi me esse Jehova, id est, contrito-rem Pharaonis et Ægyptiorum, hoc autem jam tibi, o Moses, ostendam.

Sexto, Lyranus secutus S. Augustinum censet Mo-sen in raptu, Exodi XXXIII, vidisse Dei essen-tiam, tuncque revelatum et declaratum ei esse nomen tetragrammaton: hoc enim significat Dei essentiam; sed verius est Moses non vidisse Dei essentiam, ut dicam cap. XXXIII. Adde: illa visio posterior fuit revelatione nominis tetragrammati; hoc enim hic, et cap. III, revelatum fuit Mosi. Mo-ses autem, si vidit Dei essentiam, non vidit eam nisi cap. XXXIII.

Dico ergo, planus et genuinus hujus loci sen-sus est hic: Ego Deus cognitus et cultus fui a pa-tribus, tanquam El saddai, id est, Deus fortis et liberalis; nomen vero proprium meum Jehova non indicavi eis, sed illud primum tibi, o Moses, revelo, simulque cum nomine clariorem rei sig-nificate, puta essentia mea et divinitatis, tibi cognitionem communico; idque facio hoc fine, ut te et populum a Pharaone afflictum, in spem erigam auxilii mei jamjam affuturi; utpote qui jam me tibi et Hebræis tam familiarem, et ex no-mine proprio compellandum noscendumque ex-hibeam, ut sciat vos mihi jam magis curse et cordi esse quam ante.

Hinc patet nomen tetragrammaton, primo, re-velatum esse Mosi. Patet secundo, Mo-sen clariorem divinitatis cognitionem hic accepisse, quam ac-ceperint Abraham, Isaac et Jacob. Sensus ergo est, quasi diceret: Ego Deus patribus cognitus vocatusque fui Adonai, Elohîm, El Saddai, id est Dominus, Gubernator, fortis, liberalis, omni-potens (quæ nomina significant certam aliquam formam et perfectionem instar qualitatis in Deo); tibi vero, o Moses, nomen meum essenziale re-velo, quod significat ipsam meam substantiam in se, et essentia mea quo omnium rerum fons est et causa, et pelagus immensum. Hunc esse sensum probatur primo, quia hoc nomen tetra-grammaton est idem cum illo, cap. III: Ego sum qui sum, uti jam ostendi. Loquitur enim hic Deus de hoc nomine, non quasi hoc loco primum in-dito; sed de eo quasi jam Mosi cognito ex prima apparitione, cap. III, vers. 14 et 15. Ergo hoc nomen non significat Deum ut veracem, vindicem aut contritorem, sed ut continentem omnem entis plenitudinem, sive ut ipsum esse subsistens, im-mensum, immutabile, æternum et infinitum.

Probatur secundo, quia falsum est Deum non apparuisse patribus ut contritorem in diluvio et Sodomæ; aut ut veracem: verax enim apparuit Deus Noe, cum impedivit deinceps diluvium, ut Noe promiserat, Genes. cap. IX, vers. 15. Verax

item apparuit in tutela Abrahe, Genes. cap. XVII, vers. 7 et 10; in partu Saræ, ibidem, vers. 16 et 21; in benedictione Isaac, Genes. XXVIII, vers. 13.

Probatur tertio, quia alias idem videbitur dici, ideoque posterior pars sententiæ pugnet cum priori, si sic exponas: Apparui patribus ut fortis, sed non ut contereus; apparui patribus ut libe-ralis, sed non ut fidelis et verax: si enim Deus est liberalis, multo magis est fidelis, et promissi tenax.

Probatur quarto, quia ex hac revelatione Moses ita evasit cupidus deitatis cognoscendæ, aut etiam videndæ, ut videbimus cap. XXXIII, vers. 18. Hinc etiam ex hac peculiari nominis tetragrammaton Mosi facta, nomen hoc augustissimum et sanctis-simum semper est habitum, quod in Scriptura nulli nisi Deo vero, vel tali æstimato tribuitur. Unde hoc nomen passim in Scriptura soli Deo tribuitur, cum cætera Dei nomina etiam angelis et hominibus principibus tribuantur.

Probatur quinto, quia hæc est simplicissima et planissima interpretatio; unde et Patres hunc lo-cum de clariore divinitatis et essentia divina re-velatione, sive aperta, sive ænigmatica, Mosi facta explicant. Ita S. Gregorius, hom. 16 in Ezech., Procopius, Theodoretus, Cyrillus, Philo, Abu-ienensis, Cajetanus, Pererius et alii hic.

Dices: Multo ante Mo-sen hoc nomen patribus fuit revelatum; nam in Genesi scripsisse iteratur, et patres hoc nomine Deum invocarunt, uti fecit Henoch, Genes. IV, 26, et Abraham, Genes. cap. XV, vers. 8.

Respondent alii, ut Cajetanus, Lyranus et Pererius, hoc nomen quidem quoad vocem et litteras patribus fuisse revelatum, sed quoad clar-am et plenam significationem, primo illud fuisse revelatum Mosi. Verum Scriptura hic plane signi-ficat hoc nomen non tantum quoad significatio-nem, sed etiam quoad ipsam vocem et nomen, primo revelatum fuisse Mosi, idque clarius signi-ficant Hebræa, quæ sic habent: Et nomine meo Jehova non fui cognitus eis.

Respondeo ergo patres ante Mo-sen non scivisse, nec usos fuisse nomine Jehova, sed Deum nomi-nasse Adonai, Elohîm, Saddai, quemadmodum etiamnum Judæi pro Jehova ubique legunt Adonai vel Elohîm: Mo-sen vero, qui Genesim conscripsit, post acceptum hoc nomen, eo usum esse in Ge-nesi, quia eundem Deum significat, estque Deo quasi proprium; non enim verba, sed sensum presunt Henoch et Abrahæ reddidit Mo-ses. Sic urbs Bala vocatur Segor, quo non tunc, sed postea dicta est Segor; et Dan vocatur urbs, quæ postea vocata est Dan, tunc autem vocabatur Lais. Vide Can. 3 (1).

(4) Ex multorum tamen, et communiori, ut videtur, sententia, nomen הוהו patribus ignotum erat, non simplici-ter, neque secundum litteram, sed ratione comple-menti, promissionum præsertim illustri liberationis Ægyptiæ, quæ præstanda Deus se demonstrat ut Jeho-

Quaestio V. Quid symbolice significat Jehova? Resp. Mystice dicitur SS. Trinitas et hoc carnationis Verbi.

Quaeritur quinto, quid symbolice hoc nomen Jehova significet, adeoque cur sit tetragrammaton?

Respondent Hebraei, hoc nomine significari SS. Trinitatem, simulque Verbi incarnationem. Prima enim littera jod, quae est index et principium numeri denarii, significat primam personam, scilicet Patrem. Secunda he significat secundam, scilicet Filium; ha enim significat essentiam et substantiam (a radice חוהו, quae esse significat), quam Filius habet communem cum Patre; est enim Patri consubstantialis. Rursum, per Filium omnes res creatae sunt, suamque essentiam acceperunt. Tertia vav significat tertiam, scilicet Spiritum Sanctum; est enim vav apud Hebraeos copula significans, et, atque: sicuti Spiritus Sanctus est copula, unio et amor notionalis Patris et Filii. Unde Graecus Scholiastes pro eo quod habemus: « El nomen meum Adonai non indicavi eis, » verit, non indicavi eis nomen Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Hinc etiam Hebraei nomen tetragrammaton scribunt per triplex iod, cui subjiciunt camels intra circulum, hoc modo (יהוה) : cum enim iod significet principium, et tota Trinitas sit unum principium rerum extra se, in una essentia et natura, hinc trinitas personarum representatur triplici iod; unitas vero essentiae representatur tum uno eodemque iod, tum unicea vocali camels. Rursum secunda littera he, geminata in hoc nomine, significat duas naturas in Filio, divinam et humanam; unde et haec littera he, quae Filii est index in nomine tetragrammato, addita fuit Abraham et Sarae, cum ille pro Abram dictus est Abraham, haec pro Sarai dicta est Sarah: quia ex Abraham et Sara prognatus et incarnatus est Christus.

Cur Jehova est quadrilitterum?

Symbola quadrilitteri.

Sed cur hoc nomen est quadrilitterum? Respondeo, grammaticalis et propria causa est, quod Hebraea nomina perfecta sint quadrilittera; habent enim tres litteras thematis, cui addunt quartam haemanticam, sive formativam nominis. Symbolica causa est, quod quaternarius sit primus numerus perfectus par, qui constat principio, medio et fine. Secundo, hic numerus constituit quadrum et quadratum geometricum, quae est figura solidissima: unde de civitate celestis ait S. Joannes, Apocal. xx, vers. 16, quod in quadro sit posita. Tertio, hic numerus virtute est omnia, puta omnis numerus, omnis musica, omnis quantitas, omnia elementa, omnis virtus; hinc sacer est in Scriptura, ut patet in quatuor Cherubim, Ezech. i, et quatuor animalibus, Apocal. iv. Haec et plura habet Philo De plantatione Noe, lib. II, post medium, et lib. III De Vita Moysi, post initium,

atque Macrobius, lib. I in Somnium Scipionis, cap. VI, ubi inter caetera ait: Pythagorei adeo ut perfectionem animae quaternarius inter arcana venerantur, ut ex eo et jurisjurandi religionem sibi fecerint, scilicet hanc: Οὐ μὲν τὸν ἑαριεὶν ἕρξεν παραδόντα τερσατέρω, Non equidem per eum, qui anima nostram tradidit quaternarium. Instar hujus nominis tetragrammati, pleraeque aliae gentes quadrilitterum nomen Deo indicaverunt; sic enim Egyptii Deum vocant Θεωϑε, Persae Σουϑε, Haerasci Εϑεϑε, Arabes كذذ, Assyrii אדדד, Turcae Σουϑε, Graeci Θεου, Latini Deus, Germani Gotted, Galli Dieu, Hispani Dios, etc. Ita Gyraldus, De Divisio, syntagm. I. Plura de hoc nomine vide apud Angelum Caninum, et Galatinum, lib. II, cap. x, et lib. III fuse.

Denique omnes haec quatuor littere nominis tetragrammati, sunt Hebraeis littere quiescentes, ad innuendum, quod in Deo solo vera et solida quies, ipsaque aeterna felicitas et beatitudo consistit ac conquiescit. Ipse enim est alpha et omega, principium et finis; ipse est centrum cordis nostri; ipse est salus et gaudium omnium angelorum et Beatorum.

Allegorice, Jehova redemptor Israelis ex Aegypto, fuit typus Jesu, qui fuit redemptor mundi a captivitate et tyrannide diaboli; hic nomen Jesu in Jehova continebatur et representabatur, et hoc illius erat quasi enigma, ipsumque nomen Jesu est quasi declaratio nominis Jehova: hinc rursum nomen Jesu sanctius et venerabilius est nomine Jehova, uti ex Abulensi demonstravi Philip. II, 40. Imo noster Prado in Ezech. contendit nomen Jehova potissimum referri ad incarnationis et redemptionis humane mysterium, illudque a futuro Verbi facinore derivari assertit. Jehova enim, ait, idem est cum ero qui ero, scilicet homo et redemptor hominum. Hoc verum est, sed allegoricum, non litterale, ut patet ex dictis.

6. EGO DOMINUS QUI EDUCAM VOS DE ERGASTULO AEGYPTIORUM. — Hebraice, de suboneribus Aegyptiorum: bene ergo et clare Noster verit, de ergastulo; ergastulum enim locus est, in quo capti aut servi laborare coguntur; dicitur enim ergastulum עבדו עבדו, id est, ab operando et laborando.

AC REDIMAN IN BRACHIO EXCELSO. — Hebraice, in brachio extento, ad feriendum videlicet, subigendumque hostes vestros Aegyptios. Anthropopathis tribuitur Deo brachium, significatque Dei potentiam et robur; hoc enim homo solet ostendere in brachio.

Mystice, brachium quod a corpore promanet, est Filius a Patre procedens, sicut dicitur a corpore et brachio procedens, est Spiritus Sanctus a Patre et Filio procedens. Ita S. Hieronymus in cap. LII Isaia.

ET JUDICIS MAGNIS, — magis plagis, magna vindicta.

Non equidem per eum, qui anima nostram tradidit quaternarium.

Instar hujus nominis tetragrammati, pleraeque aliae gentes quadrilitterum nomen Deo indicaverunt; sic enim Egyptii Deum vocant Θεωϑε, Persae Σουϑε, Haerasci Εϑεϑε, Arabes كذذ, Assyrii אדדד, Turcae Σουϑε, Graeci Θεου, Latini Deus, Germani Gotted, Galli Dieu, Hispani Dios, etc. Ita Gyraldus, De Divisio, syntagm. I. Plura de hoc nomine vide apud Angelum Caninum, et Galatinum, lib. II, cap. x, et lib. III fuse.

Denique omnes haec quatuor littere nominis tetragrammati, sunt Hebraeis littere quiescentes, ad innuendum, quod in Deo solo vera et solida quies, ipsaque aeterna felicitas et beatitudo consistit ac conquiescit. Ipse enim est alpha et omega, principium et finis; ipse est centrum cordis nostri; ipse est salus et gaudium omnium angelorum et Beatorum.

Allegorice, Jehova redemptor Israelis ex Aegypto, fuit typus Jesu, qui fuit redemptor mundi a captivitate et tyrannide diaboli; hic nomen Jesu in Jehova continebatur et representabatur, et hoc illius erat quasi enigma, ipsumque nomen Jesu est quasi declaratio nominis Jehova: hinc rursum nomen Jesu sanctius et venerabilius est nomine Jehova, uti ex Abulensi demonstravi Philip. II, 40. Imo noster Prado in Ezech. contendit nomen Jehova potissimum referri ad incarnationis et redemptionis humane mysterium, illudque a futuro Verbi facinore derivari assertit. Jehova enim, ait, idem est cum ero qui ero, scilicet homo et redemptor hominum. Hoc verum est, sed allegoricum, non litterale, ut patet ex dictis.

6. EGO DOMINUS QUI EDUCAM VOS DE ERGASTULO AEGYPTIORUM. — Hebraice, de suboneribus Aegyptiorum: bene ergo et clare Noster verit, de ergastulo; ergastulum enim locus est, in quo capti aut servi laborare coguntur; dicitur enim ergastulum עבדו עבדו, id est, ab operando et laborando.

AC REDIMAN IN BRACHIO EXCELSO. — Hebraice, in brachio extento, ad feriendum videlicet, subigendumque hostes vestros Aegyptios. Anthropopathis tribuitur Deo brachium, significatque Dei potentiam et robur; hoc enim homo solet ostendere in brachio.

Mystice, brachium quod a corpore promanet, est Filius a Patre procedens, sicut dicitur a corpore et brachio procedens, est Spiritus Sanctus a Patre et Filio procedens. Ita S. Hieronymus in cap. LII Isaia.

ET JUDICIS MAGNIS, — magis plagis, magna vindicta.

12. QUOMODO AUDIET PHARAO, PRESERTIM CUM IN-CIRCUMCISUS SIBI LABIUS? — Cum laborem vitio linguae, cum tardioris et impeditioris sim linguae, Hebraei incircumcismus vocant corde, mente, vel lingua eum, qui vitio aliquo cordis, mentis aut linguae laborat. Sicut enim Hebraeis circumcuisio primum et summum erat Sacramentum, ita esse incircumcismus, summum erat vitium et dedecus; unde per incircumcissionem, sive per praepitium, quodvis vitium significant (1). Huic querales Moysi respondebit Dominus initio cap. VII. Nam quae hoc capite deinceps sequuntur, alio spectant, et intertextur ad hoc, ut viam sternant ad genealogiam Moysi.

Hinc patet hoc vitium linguae mansisse in Mose post ejus colloquium cum Deo, in ipsa legatione sua ad Pharaonem; idque ad exercitium humilitatis, et ut Deus ostenderet se infirmis et ineptis instrumentis uti, ne gloria instrumentis, sed soli Deo detur.

Allegorice, Moses, quasi mutus, usus fuit interprete Aaron, ut significaret legem veterem quasi tacitam et mutam, esse umbram ac figuram legis novae, quae clare praedicat Deum et Christum.

13. LOCUTUSQUE EST DOMINUS AD MOYSEN ET AARON, ET DEDIT MANDATUM AD FILIOS ISRAEL. — Est hic generis epilogus, sive omnium ante dictorum collectio, quam hic subnectit Moses, ut

(1) Sentiant alii phrasin inde esse repetendam, quod Mosi nascenti, cum Aegyptii infantes Hebraeos masculi sexus occidentes investigarent, linguam fuisse inferiori parte conjunctam, nec satis praecursum inopia separata a parentibus, aut forte etiam id vitium non fuisse animadversum. וקל itaque hic metaphoricè sic diceretur, cui non est incisa illa pellicula, qua lingua ori adheret.

Pharaone genit. Deo nomen quadrilitterum tribuunt.

Jehova fuit ipse Jesus.

Vers. 6.

Vers. 13.

Mystice, brachium quod a corpore promanet, est Filius a Patre procedens, sicut dicitur a corpore et brachio procedens, est Spiritus Sanctus a Patre et Filio procedens. Ita S. Hieronymus in cap. LII Isaia.

ET JUDICIS MAGNIS, — magis plagis, magna vindicta.

Acta. Judicium enim metonymice sumitur pro effectu judicii, scilicet pro justa poena et plaga, pro judicio et iudicem inflictis.

7. ET ERO VESTER DEUS. — Hebr. ero vester Eloh-im, id est vester provisor, gubernator, protector, conductor.

8. SUPER QUAM LEVAVI MANUM MEAM, — quam me vobis daturum juravi; jurantes enim solent jurare sublata in altum manu; eadem phrasin est Genes. XIV, vers. 22, II Esdræ, IX, 15. Alibi a levare manum gestus est orantis, alibi percutientis, alibi operantis.

UT DAREM EAM ABRAHAM, ISAAC ET JACOB, — ut darem eam posteris Abraham, qui per Isaac et Jacob, non autem iis qui per Ismael et Esau descendunt.

9. QUI NON ACQUIVERUNT EI PROPRIETARIUM SPIRITUS. — Septuaginta vertunt, qui non acquieverunt ei in spiritu. Ita enim opprimebantur obribus, ut vix liceret respirare, ut spiritus eis intercludi videretur; ac proinde non licebat, nec libebat eis aliud aliquid cogitare, sperare aut machinari.

12. QUOMODO AUDIET PHARAO, PRESERTIM CUM IN-CIRCUMCISUS SIBI LABIUS? — Cum laborem vitio linguae, cum tardioris et impeditioris sim linguae, Hebraei incircumcismus vocant corde, mente, vel lingua eum, qui vitio aliquo cordis, mentis aut linguae laborat. Sicut enim Hebraeis circumcuisio primum et summum erat Sacramentum, ita esse incircumcismus, summum erat vitium et dedecus; unde per incircumcissionem, sive per praepitium, quodvis vitium significant (1). Huic querales Moysi respondebit Dominus initio cap. VII. Nam quae hoc capite deinceps sequuntur, alio spectant, et intertextur ad hoc, ut viam sternant ad genealogiam Moysi.

Hinc patet hoc vitium linguae mansisse in Mose post ejus colloquium cum Deo, in ipsa legatione sua ad Pharaonem; idque ad exercitium humilitatis, et ut Deus ostenderet se infirmis et ineptis instrumentis uti, ne gloria instrumentis, sed soli Deo detur.

Allegorice, Moses, quasi mutus, usus fuit interprete Aaron, ut significaret legem veterem quasi tacitam et mutam, esse umbram ac figuram legis novae, quae clare praedicat Deum et Christum.

13. LOCUTUSQUE EST DOMINUS AD MOYSEN ET AARON, ET DEDIT MANDATUM AD FILIOS ISRAEL. — Est hic generis epilogus, sive omnium ante dictorum collectio, quam hic subnectit Moses, ut

(1) Sentiant alii phrasin inde esse repetendam, quod Mosi nascenti, cum Aegyptii infantes Hebraeos masculi sexus occidentes investigarent, linguam fuisse inferiori parte conjunctam, nec satis praecursum inopia separata a parentibus, aut forte etiam id vitium non fuisse animadversum. וקל itaque hic metaphoricè sic diceretur, cui non est incisa illa pellicula, qua lingua ori adheret.

per eam transeat ad suam et Aaronis genealogiam; idque ad hoc, ut certior historiae Exodi, et implete a Deo promissionis, de liberandis ex Aegypto Hebraeis, fides constet, cum non ab extero quopiam, sed ab eo qui ex posteris Abraham, Isaac et Jacob, quibus facta est promissio, puta a Mose, rem gestam et confectam esse, certissimo liqueat.

14. ISTI SUNT PRINCIPES DOMORUM PER FAMILIAS SUAS, q. d. Isti sunt principes familiarum Israelitarum; domus enim vocantur familiae, quae alibi vocantur cognationes. Hebraice est, isti sunt principes domus patrum suorum, id est, isti sunt principes, qui praerant familiis majorum, sive patrum suorum; quisque enim duodecim patriarcharum filius habebat et constituat peculiarum familiam, in qua ipse erat princeps, et post eum filius ejus primogenitus, v. g. filii Ruben erant quatuor, scilicet Henoch et Phallo, Hesron et Charmi; in singulis suas habebant familias, in quibus ipsi erant principes (2).

16. ET ILLIC NOMINA FILIORUM LEVI. — Sicut Moses in genealogia Levi, quia ex Levi prognati sunt Moses et Aaron, quorum prospangium praecipue hic pertexere intendit Spiritus Sanctus, eo quod hic

(2) « Quae jam sequitur Moysi et Aaronis genealogia, quam incompleta narrationis seriem interrumpit, aliquid hic loco insertum esse haud dubitant Vater, John et de Wetze. Sed vere monet Kanus in dea bibl. Untersuchungen, P. II, p. 88, primum quidem merito queri posse, cur hunc potissimum locum elegerit quis, cui genealogiam hic intexam adseruit? Deinde, dempta illa, versum 13 statim excipere quae nunc vers. 26-29 legitur; ea vero ab eodem, qui versus 10-13 scripsit, his uno tenore subijuncta fuisse, vix sibi quisquam persuaserit. Nam quae vers. 29 leguntur manifeste interrupte vers. 13, 13, narrationis filium resumunt, adeoque arguunt, versus 14-25 ab eodem, qui quae praecedunt et sequuntur scripsit, insertos esse. Veteres scriptores tam sacros quam exteros in suis operibus alium plane haud raro ordinem, aliam architecturae rationem sequentes esse deprehendimus, quam quae nobis eligenda visa fuerit. Sed hoc potissimum loco, non alio, cur Moysi nam et fratris genealogiae inseruerit, ratio haud alio obscura est. Dum enim in eo est Moysi, ut gravissimi sibi et fratri impositi muneris executionem exponat, suam utriusque genealogiam praemittere ipsi visum est, quam quidem nosse lectorum suorum interesse oportuit, praequam enim quantum genealogis tribuant Orientales, satis constat. Atque nunc demum, cum remotis dubitationibus, quae ipsam adhuc suspensum tenuissent, Pharaonem adit, memorabilior vite suae pars incipit, cujus narrationem suae famulae genealogia exponenda orditur, illiusque initium quasi insinuat. Praeterea moris Mosiaci esse, intermissa narratione quae inchoata fuit, quaedam inserere, vidimus Gen. xxxvii, quo capite finito, ut interruptam narrationem continuaret, repetit quae sub finem capituli xxxvii dixerat, eodem plane modo quo infra vers. 26. Similiter Gen. xxxvi, Quasi autem ad eam quae hic habetur, Moysi et Aaronis genealogiam attinet, recte notat Jarchi, ut ad Levit. ex quo orti sunt Moysi et Aaron, perveniretur, idoneum visum esse, genealogiam Rubenis et Simonis prius persequi, quod natu majores essent quam Levi, ut simul incurreret quemnam ordinem inter Jacobi filios teneret Levi. » Haec Rosenmuell. ad h. l.

fuerint liberatores et duces Israelis. Ita S. Augustinus, Quast. XV. Ubi Nota: Primus filius Jacobi fuit Ruben, secundus Simeon, tertius Levi; horum trium tantum genealogiam, pertexit hic Moses, tum quia hoc causam jam dictam, tum quia his maledixisse videbatur Jacob, *Genes.* cap. XLIX, vers. 3 et 5. Unde ne putarentur tres istae tribus a Deo reiecte, voluit Moses illorum trium filiorum Jacob multas atque illustres familias commemorare.

PER COGNATIONES SUAS. — Hebraice, per generationes, id est familias, suas. Haec ergo tria idem sunt: generatio, familia, cognatio; ideoque una generatio est una familia, quia ab uno generante descendit.

ANNI AUTEM VITAE LEVI FUERUNT CENTUM TRIGINTA SEPTIEM. — Ex dictis *Genes.* xxx, constat Levi quatuor annis fuisse seniore Josepho. Hinc sequitur primo, quod Levi erat 43 annorum, quando cum Jacob descendit in Aegyptum, quia tunc Josephus erat 39 annorum, ut ostendi *Genes.* xli. Sequitur secundo, Levi obiisse 23 annis post mortem Josephi; hic enim mortuus est anno aetatis 110, Levi autem 137. Sequitur tertio, Levi post ingressum Jacobi in Aegyptum, vixisse in Aegypto annos 94. Sequitur quarto, Levi obiisse 121 annis ante egressum Hebraeorum ex Aegypto: nam ab ingressu Jacobi in Aegyptum usque ad exitum Hebraeorum, fluxerunt anni 213; sed Levi, post ingressum Jacobi in Aegyptum, vixit inibi annis 94: ergo post mortem Levi usque ad exitum Hebraeorum ex Aegypto, reliqui fuerunt anni 121. Sequitur

quinto, Levi obiisse annis 41 ante ortum Moysi; hic enim 80 annorum erat in egressu Hebraeorum ex Aegypto. 20. JOCHABED PATRUULEM SUAM, — cognatam, non amitam, ut dixi cap. II, 2.

FUERUNTQUE ANNI VITAE AMRAM CENTUM TRIGINTA SEPTIEM. — Eusebius in *Chronico* tradit Amram, qui fuit pater Moysi, genuisse Mosen anno aetatis esse 70; unde sequitur eum obiisse, cum Moses esset sexaginta septem annorum, puta 13 annis ante egressum Hebraeorum ex Aegypto; licet Alexander Polyhistor, apud Eusebium velit, Amram obiisse 20 annis ante exitum Hebraeorum ex Aegypto.

Tradunt Hebraei, ut refert Genebrardus lib. I *Chronol.*, septem viros metiri omnem saeculorum cursum a principio mundi usque ad finem. Adam enim vixit Mathusalem, hunc vidit Sem, Sem vidit Jacob, Jacob vidit Amram, Amram vidit Ahiam Silonitem, Ahias vidit Eliam, qui vivit et vivet usque ad finem mundi. Sed errant in Amram; hic enim, ut dixi, obiit 13 annis ante exitum Hebraeorum ex Aegypto: ergo non potuit videre Ahiam Silonitem, qui post mortem Salomonis propheta inducitur III *Reg.* xi. Nam ab egressu Hebraeorum ex Aegypto usque ad annum 4 Salomonis, quo aedificatum est templum, fluxerunt anni 480, ut patet III *Reg.* vi, 1. Brevius et verius duobus hominibus metirentur omne saeculum:

nam Adam vidit Henoch, Henoch raptus redibit, et videbit finem mundi.

Vide hic quam exile sit omne hoc tempus nostrum, quam fugax totum hoc saeculum. Audiat Christianus vere philosophantem Laelium apud Senecam, lib. VI *Natural. quest.* Cum enim quidam ei diceret: Sexaginta annos habeo; eleganter respondit: Hosne dicis sexaginta annos, quos nondum habes? praeteritos annos, horas et aetates non habemus: neque etiam habemus futuros; per momenta, punctaque temporis fugientis vivimus: ex die vite et horis puncta habemus quaedam. Ac rursus: « Neque illud quod futurum est, meum est, nec quod fuit: in puncto fugientis temporis pendeo. » Recte enim dixit philosophus ille, nos proprie non habere tempus, sed punctum temporis, puta ipsum nunc: nam praeteritum non est, sed fuit; futurum non est, sed erit: ergo solum habemus ipsum: praesens, puta momentum nunc. Vide quam exile sit tempus nostrum, quam exilis voluptas, et vita haec praesens.

23. ACCEPTIT AUTEM AARON UXOREM ELIZABETH, FILIAM AMINADAB, SOROREM NAHASON. — Hic Nahason in egressu ex Aegypto fuit princeps tribus Juda, ut patet *Num.* I, 7.

Nota: Moses vir humilis hic studiose genealogiam Aaronis pertexit, suam pene negligit, nisi quatenus ad Dei vocationem, et missionem certe persona cognoscendam erat necessaria.

25. HI SUNT PRINCIPES FAMILIARUM. — Hebr., hi sunt principes patrum, qui scilicet inter patres fuerunt principes et capita familiarum.

26. ISTE EST AARON ET MOYSES, — qui scilicet missi sunt ad Pharaonem.

28. IN DIE QUAE LOCUTUS EST DOMINUS AD MOYSEN IN TERRA AEGYPTI. — In Hebraeo et Chaldaeo hic incipit nova sententia, hoc modo: *Et factum est in die qua locutus est Dominus ad Moysen in hunc modum: Ego Dominus, loquere ad Pharaonem.* Unde et Latini codices hinc incipiunt vers. 28.

« Iste est ergo Aaron et Moyses, » qui duces fuerunt tanti facinoris, qui quasi duo fulmina belli Pharaonem omnesque hostes prostraverunt, qui quasi sol et luna Israellem illustrarunt. Ecce quantum potest unus alterve homo, unus insignis populi dux. Ita unus Epaminondas Thebanos ad imperium evexit, ut eum videns Agesilaus, licet hostis, merito exclamaret: « O virum magnificentum? » Ita unus Scipio longum Romanorum et Carthaginensium de imperio duellum diremit, illudque Romanis asseruit, ut merito de eo adhuc mille dixerit Cato: « Iste sapit solus, reliqui velut umbra vagantur; » et Metellus gratias egerit diis Romae causa, quod alibi non existeret Scipio. Quin et Numantini hostes Romanorum rogati cur jam Romanos duce Scipione fugerent, quos antea fugarant, responderunt: « Oves quidem eodem sunt, sed alium jam habent pastorem. » Testis est Plutarchus in *Apophtheg. Roman.*

Inter fideles quid non effecit unus Moyses, unus Josue, unus David, unus Josias, unus Elias, unus Eliseus, unus Daniel, unus Paulus, unus Gregorius, unus Athanasius, unus Chrysostomus, unus Hieronymus, unus Benedictus, unus Franciscus, unus Dominicus, unus Bernardus, unus Xaverius? et nos quid facimus? numerus sumus. Multiplicasti, Domine, gentem, non magnificasti letitiam. Flebat Julius Caesar legens gesta Alexandri, dicebatque: « Ea aetate qua Alexander Darium devicit, ego adhuc nihil praclarum gessi. »

Quot annos nos viximus? quid praefare gessimus? 29. LOQUERE AD PHARAONEM. — Hic Moses narrationem vers. 14 ceptam, et per genealogiae suae descriptionem interruptam, resumit et prosequitur.

30. ET AIT MOYSES CORAM DOMINO. — ait Domino, qui erat coram, sive coram quo stabat et agebat Moses.

INCIRCUMCISUS SUM LABIIS, — impeditus sum lingue, rudis in loquendo et ineptus, ut dixi cap. IV, vers. 10.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Mittit Dominus Mosen ad Pharaonem, eique dat signa quae edat: virgam ergo suam Moses coram Pharaone in colubrum vertit; deinde, vers. 17, aquas omnes Aegypti convertit in sanguinem; similia faciunt malefici Pharaonis, vers. 22: hinc obdurat se Pharaon ne Hebraeos dimittat.

1. Dixitque Dominus ad Moysen: Ecce constitui te Deum Pharaonis, et Aaron frater tuus erit propheta tuus. 2. Tu loqueris ei omnia quae mando tibi, et ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israel de terra sua. 3. Sed ego indurabo cor ejus, et multiplicabo signa et ostenta mea in terra Aegypti, 4. et non audiet vos: immittamque manum meam super Aegyptum, et educam exercitum et populum meum filios Israel de terra Aegypti per judicia maxima. 5. Et scient Aegyptii, quia ego sum Dominus qui extenderim manum meam super Aegyptum, et eduxerim filios Israel de medio eorum. 6. Fecit itaque Moyses et Aaron sicut praecerat Dominus: ita egerunt. 7. Erat autem Moyses octoginta annorum, et Aaron octoginta trium, quando locuti sunt ad Pharaonem. 8. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: 9. Cum dixerit vobis Pharaon: Ostendite signa; dices ad Aaron: Tolle virgam tuam, et projice eam coram Pharaone, ac vertetur in colubrum. 10. Ingressi itaque Moyses et Aaron ad Pharaonem, fecerunt sicut praecerat Dominus, tulitque Aaron virgam coram Pharaone et servis ejus, quae versa est in colubrum. 11. Vocavit autem Pharaon sapientes et maleficos, et fecerunt etiam ipsi per incantationes Aegyptiacas et arcana quaedam similiter. 12. Projeceruntque singuli virgas suas, quae versa sunt in dracones; sed devoravit virga Aaron virgas eorum. 13. Induratumque est cor Pharaonis, et non audivit eos, sicut praecerat Dominus. 14. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ingravatum est cor Pharaonis, non vult dimittere populum. 15. Vade ad eum mane, ecce egredietur ad aquas; et stabis in occursum ejus super ripam fluminis, et virgam, quae versa est in draconem, tolles in manu tua. 16. Dicesque ad eum: Dominus Deus Hebraeorum misit me ad te, dicens: Dimitte populum meum ut sacrificet mihi in deserto, et usque ad praesens audire noluisti. 17. Haec igitur dicit Dominus: In hoc scies quod sim Dominus: ecce percutiam virga, quae in manu mea est, aquam fluminis, et vertetur in sanguinem. 18. Pisces quoque, qui sunt in fluvio, morientur, et comptrescent aquae, et affligentur Aegyptii bibentes aquam fluminis. 19. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam, et extende manum tuam super aquas Aegypti, et super fluvios eorum, et rivos ac paludes, et omnes lacus aquarum, ut vertantur in sanguinem; et sit eror in omni terra Aegypti, tam in ligneis vasis quam in saxeis. 20. Feceruntque Moyses et Aaron sicut praecerat Dominus, et elevans virgam, percussit aquam fluminis